

СУТНІСТЬ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто сутність морально-естетичного ідеалу студентів вищих технічних навчальних закладів з позицій соціально-історичного, аксіологічного та особистісного підходів, подано визначення сутності морально-естетичного ідеалу в авторській концепції.

Ключові слова: морально-естетичний ідеал, сутність, соціально-історична категорія, аксіологічна категорія, особистісна категорія.

В статье рассмотрена сущность нравственно-эстетического идеала студентов высших технических учебных заведений с позиций социально-исторического, аксиологического и личностного подходов, дано определение сущности нравственно-эстетического идеала в авторской концепции.

Ключевые слова: морально-эстетический идеал, сущность, социально-историческая категория, аксиологическая категория, личностная категория.

The article deals with the essence of moral and aesthetic ideal of students in higher technical educational institutions from the standpoint of social and historical, and personal axiological approaches, defines the essence of moral and aesthetic ideal in the author's concept.

Key words: moral and aesthetic ideal, nature, socio-historical category, axiological category, personal category.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства пріоритетного значення набуває модернізація вищої освіти України та її інтеграція у світову систему освіти, що вимагає переосмислення основних напрямів професійної підготовки кадрів. Сучасна вища освіта має бути орієнтована як на формування соціально-значущих якостей, установок і ціннісних орієнтацій особистості, так і на створення сприятливих умов для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку, самовдосконалення і творчої самореалізації особистості майбутнього фахівця.

Ці пріоритетні напрями формування всебічно розвиненої особистості знайшли своє відображення у «Національній стратегії розвитку освіти на 2012-2021 роки». Тому особливо актуальним стає аналіз процесів свідомого розвитку особистості й передусім формування її морально-естетичного ідеалу, як цілепокладаючої установки, що має забезпечити сходження особистості до свого вдосконалення, здійснення життєвого самовизначення, пошуку методів самореалізації та саморегуляції особистості.

Формування гармонійно розвиненої особистості передбачає низку вимог щодо особистих якостей майбутніх фахівців, що включають професійну компетентність, розвинений світогляд, культуру

поведінки, збагачену моральними та естетичними цінностями, здатність продукувати з набутого досвіду морально-естетичний ідеал, що виступатиме регулятором діяльності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності морально-естетичного ідеалу залишається дискусійною, однак можна констатувати наявність відомих традицій її аналізу в науково-педагогічній літературі. Деякі аспекти, зокрема формування виховного ідеалу, висвітлювали І. Підласий, М. Кухта; морально-естетичного ідеалу – О. Слоньовська, Н. Невярович; морального ідеалу – Р. Аперсян, А. Гусейнов, О. Дубко, І. Завойчинська, Н. Іванова, А. Кір'якова, З. Нігматов, В. Соколов, М. Судаков; гуманістичного ідеалу – А. Вірковський, К. Дорошенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується активізацією суспільної уваги до проблем духовного розвитку особистості, зокрема формування морально-естетичного ідеалу як складової духовних відносин з навколишньою дійсністю. У пошуках відповіді на ці питання вчені прагнуть виділити характерні ознаки, визначити складові цього процесу. Втім вказана проблема формування морально-естетичного ідеалу особистості залишається ще недостатньо визначеною, що зумовлює потребу

у теоретичному осмисленні проявів морально-естетичного ідеалу. Серед таких питань заслуговує на увагу питання природи цього процесу, його характерних особливостей тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сутності морально-естетичного ідеалу з позицій соціально-історичного, аксіологічного та особистісного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах, коли духовне життя суспільства еволюціонує, важливого значення набуває процес

формування морально-естетичного ідеалу для окремої людини та людства у цілому. Морально-естетичний ідеал – складна категорія, яка має глибоке соціальне значення і взаємодіє з різними сферами суспільного життя, тому не можна однозначно визначити сутність морально-естетичного ідеалу. На основі проведеного аналізу наукової літератури нами здійснено спробу класифікувати сутність морально-естетичного ідеалу у соціально-історичній, аксіологічній та особистісній площинах.

На основі осмислення творчого доробку вчених (В. Андрущенко, Ю. Богуцький, Л. Губерський, В. Кремень, С. Кримський, М. Михальченко та інші), які досліджували цивілізаційну парадигму як процес буття, розглянемо морально-естетичний ідеал особистості як соціально-історичну категорію.

Упродовж історії розвитку людства особистість поступово набувала культурного досвіду відповідно до матеріальних та духовних потреб. У процесі соціалізації у людини з'являється необхідність не лише у задоволенні фізичних потреб, а й у духовному збагаченні, що зумовило цивілізаційний процес людства. Прагнення до набуття духовних цінностей, зокрема морально-естетичного ідеалу, засвідчують перехід суспільства від природного існування, обмеженого фізичними потребами, до життя культурного, врегульованого нормами моралі та світоглядними орієнтирами. Морально-естетичний ідеал як рушійна сила розвитку людства зумовила особливості співвідношення цивілізації та особистості, що є динамічним і взаємопов'язаним процесом, адже розвиток особистості зумовлює цивілізацію людства в цілому. Аналіз морально-естетичного ідеалу як соціально-історичної категорії дає можливість прослідкувати шлях розвитку духовних надбань і, як наслідок, побудувати перспективну лінію щодо розвитку цих реалій у майбутньому.

Рівень морально-естетичних ідеалів у суспільстві як на глобальному рівні, так і стосовно окремих спільнот та особистостей завжди був вагомим фактором розвитку людства, проте в різні часи це відбувалося по-різному. Витоки філософського пізнання морально-естетичного ідеалу знаходимо ще в античній філософії. Зазначимо, що першооснову теоретичної розробки у проблему ідеалу заклали Платон, Аристотель, подальший

аналіз зазначеного питання знаходимо в працях Канта, Шіллера, Шеллінга, Гегеля, російських революціонерів-демократів, класиків марксизму-ленінізму, сучасних філософів тощо.

Для кращого розуміння поняття ідеалу звернімося до філософського осмислення цієї ціннісної категорії. Антична філософія поняття ідеалу вбачала в таких дефініціях як краса, благо, істина, об'єднуючи їх назвою «Калокагатія» (з давньогрецької «прекрасний», «красивий і добрий»). У давньогрецькій культурі гармонійне поєднання фізичних (зовнішніх) і етичних (душевних, внутрішніх) достоїнств, досконалість людської особистості розглядалось як ідеал людини і заслуговувало на значну увагу з позицій ідеальної, розвиненої особистості, здатної будувати гідне суспільство.

В античній та середньовічній філософії питання про морально-естетичні ідеали як цінність було безпосередньо включено до структури буття, а розвиток ідеалу зводився до формування в особистості необхідних довершеностей. У цілому, естетичний ідеал давньогрецької культури поєднував уявлення про красу і гармонію, не мислився без гармонії духу, коли краса виявляється невіддільною від моральної внутрішньої досконалості. На цих позиціях базувалася давньогрецька педагогіка.

Відзнаменувалась новим підходом до ідеалу як цінності епоха Просвітництва (Я. Коменський, Джон Локк, Й. Песталоцці, Ф. Дістервег), проте уявлення про ідеал того часу зводилось до формування моральних та естетичних якостей як основи гармонійно розвиненої особистості.

Свого самостійного значення поняття ідеалу вперше набуло в естетиці класицизму (С. К'єрк'єгор, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер), де воно тісно пов'язане з вченням про наслідування. Естетика класицизму

модернізувала античне вчення про наслідування таким чином, що наслідування природи було доповнене наслідуванням ідеалу. Епоха Відродження (І. Кант, І. Фіхте, Л. Фейєрбах, І. Фіхте, Г. Гегель) відзнаменувалась посиленою увагою до питання формування ідеалу. Вперше ідеал як процес самовдосконалення був висвітлений І. Кантом, який уважав, що ідеал носить нормативний характер, стаючи нормою і зразком для наслідування. За І. Кантом, ідеал – це не лише взірець для наслідування, він також регулює наші вчинки, є критерієм для оцінювання самих себе й інших, спонукає до вдосконалення і, разом із тим ніколи не відповідає реальності, оскільки не лише людина постійно якісно видозмінюється, а й зазнає змін ідеал як властивість свідомості в процесі її розвитку та розвитку цивілізації. Таким чином, значення ідеалу полягає в тому, щоб задавати напрямком на досягнення будь-якої цілі.

Філософи приходять до висновку, що ідеал, ідеальний образ визначає спосіб мислення, діяльності людини і суспільства, оскільки він виражає вищу мету прагнень і бажань людини, будучи прообразом дійсності і критерієм досконалості. Тим часом ідеал у силу своєї недосяжності не є реальна мета, що розуміється як кінцевий результат даної діяльності. Ідеал має об'єктивний характер і виражає прагнення людини змінити світ відповідно до свого уявлення.

Процес формування особистості відбувається під впливом численних факторів, головними з яких є ті, що суттєво впливають на світоглядні позиції та ціннісні орієнтири людини. У теперішніх умовах, коли суспільство обрало демократичний шлях розвитку, епіцентром уваги стає людиноцентризм, відповідно проблема морально-естетичного ідеалу знову набуває ціннісного значення. Проте сучасні умови, в яких відбувається формування світоглядних орієнтацій молоді, є складними і суперечливими.

З огляду на те, що людина є соціальною істотою й знаходиться в історичному просторі, можна стверджувати, що розвиток морально-естетичного ідеалу, як цінності, що притаманна певній особистості, є соціально-історичним процесом, який відбувається відповідно до цивілізаційного розвитку суспільства.

Аналіз наукових поглядів засвідчує, що категорія ідеалу має глибоке соціально-історичне значення, оскільки ідеал – одна із форм суспільної свідомості; виступає системою поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Розглядаючи проблему ідеалу вчені акцентують увагу на тому, що ідеал є особистісним утворенням, проте не розглядають ідеал як систему, здатну до самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку, що існує внаслідок взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, і є не тільки особистісним надбанням, а й фактором впливу на цивілізаційний процес, який у свою чергу впливає на формування ідеалу особистості.

Суспільно-історичний розвиток людства потребує визначення його представниками морально-естетичного ідеалу, який виступає принципом освоєння та перетворення реальності. У свою чергу наявність морально-естетичного ідеалу передбачає можливість суспільно-історичного розвитку, оскільки має здатність моделювання майбутнього, чим засвідчує безпосередній вплив на цивілізаційний розвиток людства. Формування морально-естетичного ідеалу може стати вирішальним чинником не тільки у визначенні ідеології суспільства, але навіть у виборі історичного шляху цілого народу, що ставить перед педагогічною громадою, науковими установами, засобами масової інформації необхідну умову підготовки людини до активної участі в житті суспільства. Тут доречним буде зробити ставку на перспективну студентську еліту, на яку держава покладає надію в реалізації ідеалів державності, національних інтересів, духовної культури.

На сучасному етапі розвитку естетики, культурології, психолого-педагогічної науки вивченню морально-естетичного ідеалу присвячені праці таких учених, як Ю. Борев, М. Бертран, Т. Еліот, М. Коган, М. Овсянніков, Л. Столович, Дж. Стюард, П. Хаммонд тощо. Аксиологічний підхід у розгляді категорії морально-естетичного ідеалу дає можливість говорити про цінність та корисність ідеалу як результату ціннісного світу особистості. Таким чином, з погляду педагогічної аксіології морально-естетичний ідеал – одна з основних людських цінностей, що потребує формування й розвитку для суспільно-історичного розвитку людства. Далі розглянемо категорію морально-естетичного ідеалу як одну з аксіологічних цінностей суспільного буття.

Слід зазначити, що морально-естетичний ідеал можна розглядати на двох рівнях – суспільному та особистісному, оскільки осмислення цієї категорії торкається регуляції людських стосунків у рамках як однієї особистості, так і життя суспільства в цілому. У самому розумінні слово ідеал у перекладі з грецької означає вид, образ, уявлення – це поняття моральної свідомості і категорія етики, це уявлення про досконале суспільство чи особистість, що визначають спосіб мислення і діяльності людини та суспільства.

Тому не випадково С. Гончаренко наголошує: «Ідеал – уявлення про найвищу досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини». Вчений подає визначення категорії ідеалу як уявлення про найвищу досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини. Ідеал правильно чи ілюзорно відбиває корінні суспільні інтереси. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються ідеали, що є вираженням активно-творчого ставлення людини до дійсності й відіграють роль кінцевих орієнтирів. Формування ідеалу в молоді слід розглядати як виключно важливий аспект загального

розвитку особистості дитини, її морального виховання [34, с. 139].

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що моральний ідеал функціонує та досліджується на двох рівнях: по-перше, він є об'єктивно існуючим, сформованим соціально-історичним моральним досвідом людства, що втілюється в моральних принципах; по-друге, моральний ідеал може виступати як особистісний феномен, як ставлення людини до суспільних моральних цінностей, що визначає їхнє прийняття або відмову від них.

Якщо етика як наука про мораль розглядає розуміння моралі як форми суспільної свідомості, сукупність усвідомлених людьми принципів, норм, правил поведінки, що виявляються у формі ідеалу, то предметом естетики є чуттєве пізнання навколишньої дійсності з її різноманітними напрямками: природою, суспільством, людиною та її діяльністю у виробничій сфері.

Під естетичним ідеалом ми розуміємо особливий вид емоційно-ціннісного освоєння навколишньої дійсності, через який відбувається формування інтегративних якостей особистості. Естетична свідомість включає усвідомлене людьми естетичне ставлення до дійсності і мистецтва, виражене в сукупності естетичних ідей, теорій, поглядів, критеріїв.

Центральною ланкою естетичної свідомості є естетичний ідеал – соціально зумовлене уявлення про досконалу красу в природі, суспільстві, людині і мистецтві, що є вищим продуктом естетичної свідомості. Його реалізації присвячені всі типи естетичної діяльності. Особливо важливу роль у втіленні естетичного ідеалу відіграє мистецтво, оскільки воно створює художньо-образні моделі досконалої дійсності і досконалої людини. Разом з тим естетичний ідеал виступає і як критерій прекрасного на різних етапах естетичного сприйняття явищ життя і естетичної творчості людини.

У своїх естетичних працях Ю. Борев розглядає ідеал як категорію естетичної діяльності, що є апаратом аналізу естетичного сприйняття світу. На його думку, естетична вихованість передбачає єдність естетичних переконань особистості з її інтуїтивними орієнтаціями та самовиявленням у всіх формах діяльності. Якщо етичне виховання припускає формування людини з соціальними якостями, актуальними для даного суспільства, то естетичне виховання має на увазі не тільки дане суспільство, але кінець кінцем все людство як поле, орієнтир і критерій життєдіяльності особистості. На думку вченого, перш за все естетичне виховання відточує безпосередньо естетичну область свідомості: смак, ціннісні орієнтації, ідеали, установки, критерії. Дослідник справедливо стверджує, що бажаний, оптимальний результат естетичного виховання – формування цілісної і гармонійної, самоцінної і соціально цінної, творчо активної особистості, що володіє високою індивідуальною естетичною культурою. Головний показник естетичної вихованості

людини – його самостійні творчі дії, їх гуманний характер, благородний тип поведінки, манери і зовнішній вигляд, поєднані з високим смаком [15, с. 350].

В умовах, коли духовний розвиток суспільства зазнає еволюційних змін, відбувається інтеграція суспільних поглядів, що зумовлює взаємовплив моральної та естетичної складової для окремої людини та суспільства в цілому. Так, у загальнонауковому плані взаємовплив морального та естетичного як філософських і психолого-педагогічних категорій відображено у працях О. Алексійчук, І. Беха, Л. Бутенко, А. Гусейнова, Л. Зав'ялова, О. Ларміна, Н. Миропольської, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та інших.

З'ясування сутності морально-естетичного ідеалу вимагає звернення до результатів досліджень психолого-педагогічної науки, яка розглядає ідеал як особистісну категорію. Морально-естетичний ідеал особистості формується поступово, він проходить шлях від загальних уявлень і емоційних відносин до узагальнених категоріальних знань [62, с. 183]. Перші узагальнені думки стосовно навколишнього світу спостерігаються у малечі в період відвідування дитячого садку. У цей віковий період батьки є ідеалом для наслідування, стимулом для розвитку. У початковій та середній школі в ролі ідеалу виступає вчитель, який акумулює найкращі риси, вагомі знання, є зразком для наслідування. Старший школяр починає замислюватися про смисл та перспективи життя.

Процес свідомого набуття знань, умінь та навичок припадає на період дорослості особистості. Цей період характерний включенням особистості в процес професійної соціалізації. Відповідно до позицій С. Рубінштейн, Б. Ананьєва, людська праця є одним із найважливіших засобів розвитку особистості, а вибір професії та навчання у вищому навчальному закладі свідчать про готовність до професійного самовизначення особистості. Період навчання у вищому навчальному закладі розглядається як студентський вік (17-23 роки), що характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку особистості.

Зазначений вік є періодом відповідального життєвого самовизначення особистості і завжди перебував у сфері наукових інтересів відомих вітчизняних і зарубіжних вчених (Л. Божович, Н. Бондар, М. Боришевський, І. Булах, Л. Виготський, М. Гінзбург, Є. Головаха, Е. Еріксон, І. Кон, О. Леонтьєв, С. Максименко, Т. Титаренко, І. Нікітіна, С. Панченко та ін.). Студентський вік – це період найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру. Із цим періодом пов'язаний початок перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій – з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – з іншого, виділяють цей вік як центральний період становлення характеру й інтелекту.

Характерною ознакою морально-естетичного розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно закріплюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, вміння володіти собою. Студентський вік, за твердженням Б. Ананьєва, є сензитивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини [6, с. 39]. Вища освіта має вагомий вплив на розвиток психічних властивостей особистості, так як за умови наявності виважених педагогічних умов освітнього процесу у вищому навчальному закладі у студентів відбувається розвиток мотиваційно-вольової сфери особистості.

Вітчизняними дослідниками доведено, що будь-яка діяльність позитивно впливає на формування особистості тільки в тому випадку, якщо має усвідомлений «особистісний сенс» (А. Н. Леонтьєв), тобто коли смислеутворюючий мотив діяльності адекватний відношенню до неї.

Проблема здатності до самореалізації та саморегулювання особистості була предметом досліджень багатьох вчених (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, Б. Ломов, О. Леонтьєв та ін.). Результати досліджень цих та інших авторів переконливо свідчать про те, що на прояв творчості, самостійності та інших важливих властивостей, насамперед, впливають характерологічний склад людини, її самосвідомість та спрямованість. Так, саморегуляцію розглядають як структурне утворення особистості, що представляє єдність цілеспрямованих дій, які проявляються у прийнятті рішень, доборі, оцінці засобів реалізації задуманого, самоаналізі вчинків, визначенні позицій щодо подій, ситуацій та ціннісному ставленні індивіда до самого себе (К. Абульханова-Славська, О. Конопкін та ін.). Провідні дослідники цієї проблеми Б. Ломов, О. Конопкін, В. Моросанова, О. Обознов, Л. Дика зазначають, що важлива роль у функціонуванні складних динамічних систем різної природи належать процесам регулювання. Оскільки морально-естетичний ідеал в авторській концепції є духовно-функціональним утворенням,

це зумовлює наступний концепт, що морально-естетичний ідеал є складовою саморегуляції особистості.

Моросанова В. зазначає, що стиль саморегуляції не є пасивним інтегратором впливу зовнішніх і внутрішніх умов існування людини, а являє собою результат акумуляції найбільш типових способів регуляції досягнення цілей, що сформувалися у суб'єкта. Поняття індивідуального стилю саморегуляції активності включає не тільки пристосувальну активність, але й перетворюючу активність людини, що змінює навколишній світ і себе як суб'єкта цієї активності [271, с. 61]. У контексті нашого дослідження ця дифеніція має фундаментальне значення, оскільки морально-естетичний ідеал формується на підставі надбання людиною певної суми знань і вмінь, засвоєння моральних норм і правил поведінки на естетичних засадах і трансформації цих знань, умінь і навичок у певну модель поведінки за умови активної участі у цьому процесі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. За результатами теоретичного аналізу нами визначено сутність морально-естетичного ідеалу особистості, що є особистісним духовно-функціональним утворенням, що забезпечує проєкцію емоційно-ціннісного ставлення до морально-естетичних проявів.

На сьогодні успішне вирішення проблеми формування гармонійної особистості є актуальним у педагогічній практиці, оскільки мінливі соціально-економічні умови розвитку країни вимагають від вищої освіти не тільки отримання кваліфікаційних знань професійного спрямування, ознайомлення з найновішими досягненнями науки і техніки, а й розвиток особистості студента, його інтелектуальних, моральних та естетичних якостей гармонійної особистості, формування потреб і навичок подальшого самовдосконалення та безперервної освіти, що передбачає вдосконалення системи освіти з переорієнтацією на гуманізацію навчального процесу в контексті морально-естетичних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьєв Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л., 1968.
2. Боров Ю. Эстетика / Ю. Боров. – [4-е изд., доп.]. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Ковалев А. Г. Психология личности. / А. Г. Ковалев. – [3-е изд., переработ. и доп.]. – «Просвещение», 1969. – С. 182.
5. Моросанова В. И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека / В. И. Моросанова. – М.: Наука, 1998. – 192 с.

Рецензенти: Бутенко В. Г., д.пед.н., професор;
Васильєв Я. В., д.псих.н., професор;

© Гуцоляк О. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.11.2012 р.

ГУЦОЛЯК Оксана Олександрівна – аспірант кафедри педагогіки і психології Херсонського національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: моральне, естетичне виховання.